

Cite: Kogatko, Yu.L. (2020). Poverty of rural children in Ukraine. *Demography and social economy*, 2 (40), 89-102. <https://doi.org/10.15407/dse2020.02.089>

<https://doi.org/10.15407/dse2020.02.089>

УДК 364.22:911.373(477)

JEL CLASSIFICATION: I32

Ю.Л. КОГАТЬКО, канд. геогр. наук, старш. наук. співроб., старш. наук. співроб.
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України
01032, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 60
E-mail: kogatko@gmail.com
ORCID 0000-0003-3392-9783

БІДНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Метою статті є виявлення і дослідження особливостей монетарної і немонетарної бідності сільських дітей, а також їх соціального відторгнення. Новизною роботи є доведення факту, що сільські діти перебувають у суттєво гіршому становищі, порівняно з міськими, не стільки за монетарною бідністю, скільки за позбавленнями, і що для вирішення цієї проблеми недостатньо лише зростання доходів у домогосподарствах сіл. Для дослідження бідності сільських дітей в Україні застосовано спеціальні і загальнонаукові методи: аналіз і синтез, статистичний метод, метод графічного аналізу, аналіз бази даних. Виявлено, що родини, які проживають у різних типах місцевості, мають різні можливості щодо забезпечення достатку і розвитку дітей. Низькі доходи частково визначають високий рівень бідності як за відносним критерієм, так і за фактичним прожитковим мінімумом за витратами сімей з дітьми в сільській місцевості. Визначено, що сім'ї з дітьми сільської місцевості загалом у структурі витрат більше витрачають на продукти, хоча це суттєво менші суми, ніж у містах. Визначено, що монетарна бідність не завжди є основною проблемою сільських родин з дітьми, оскільки суттєво посилюється немонетарною бідністю. Сільські родини з дітьми мають більші позбавлення в житлових умовах. В сільській місцевості вища частка дітей, які взагалі не склали зовнішнє незалежне оцінювання, не мають доступу до дистанційної освіти через низьку якість інтернет-зв'язку, а часом і його відсутність. Сільські діти більшою мірою позбавлені можливості оздоровлення, вони менше бувають на морі чи відпочивають у санаторіях і дитячих таборах. Проблемою є і позбавлення у доступі до медичних послуг. Окрім монетарної і немонетарної бідності в дуже малих селах існує проблема із соціальним відторгненням дітей. Більшість матеріальних проблем сімей з дітьми в сільській місцевості можна вирішити насамперед покращенням зайнятості населення, і, що не менш важливо, її диверсифікацією. Значний поштовх до поліпшення рівня життя сімей з дітьми, а також зниження соціального відчуження дітей має дати ремонт наявних і будівництво нових доріг, покращення транспортного сполучення.

Ключові слова: бідність, сільські сім'ї з дітьми, доходи населення, монетарна бідність, депривації, житлові умови.

Постановка проблеми та актуальність. Загальновідомо, що існує тісний зв'язок між місцевістю проживання населення та ризиками настання бідності. У сучасній Україні стан села найяскравіше характеризує значна бідність сільського населення, що проявляється також і в гіршому становищі сімей з дітьми. Для сільських територій усього світу характерні низькі, порівняно з містами, рівні доходів і якості життя населення, а проблема бідності ускладнюється низьким рівнем розвитку соціальної інфраструктури. Виходячи з цього можна припустити, що бідність у селі — причинно-наслідковий результат тієї кризи, якою охоплено не тільки сільське господарство, але й у цілому уклад сільського життя.

Не стільки монетарна, як саме деприваційна бідність сільських сімей з дітьми обмежує доступ дітям до ресурсів розвитку. На сучасному етапі української історії, коли країна фактично перебуває у стані війни і значних протестних настроїв населення, необхідним є радикальне вирішення проблем бідності сільських дітей і скорочення надмірних соціальних відмінностей, що є одним із соціальних пріоритетів розвитку українського суспільства на шляху до модернізації.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. У зарубіжній і вітчизняній літературі накопичений багатий теоретичний матеріал з дослідження проблем соціальної нерівності, бідності і багатства. За останні десять-п'ятнадцять років українські вчені зробили чимало для дослідження як рівня життя населення, так і бідності за різними критеріями. Основні методологічні підходи до дослідження бідності населення, а також дослідження нових проявів бідності і їх вимірювання представлені в роботах Е. Лібанової (E. Libanova) [1]. Комплексним вивченням основних профілів і ризиків бідності займається Л. Черенко (L. Cheren'ko) [2]. Проблеми бідності сільських територій висвітлено в дослідженнях І. Гнибіденка (I. Hnybidenko) [3]. На міжнародному рівні важливими і цікавими є дослідження бідності, виконані співробітниками Світового банку П. Зіхалі (P. Zikhali) [4] і М.А. Луго (M.A. Lugo) [5]. Відзначаючи безперечний здобуток цих авторів, слід вказати на необхідність продовження наукових пошуків у різних аспектах даної тематики, одним із яких є дослідження бідності сільських дітей.

Новизна роботи. Показано, що сільські діти перебувають у суттєво гіршому становищі, порівняно з міськими, не стільки за монетарною бідністю, скільки за позбавленнями, і що для вирішення цієї проблеми недостатньо лише зростання доходів у домогосподарствах сіл.

Метою статті є виявлення і дослідження особливостей монетарної і немонетарної бідності сільських дітей, а також їх соціального відторгнення.

Методи дослідження. Для дослідження бідності сільських дітей в Україні застосовано спеціальні і загальнонаукові методи. Аналіз і синтез було застосовано для виокремлення характеристик, за якими сільські діти потенційно перебувають у гіршому становищі, ніж міські. Статистич-

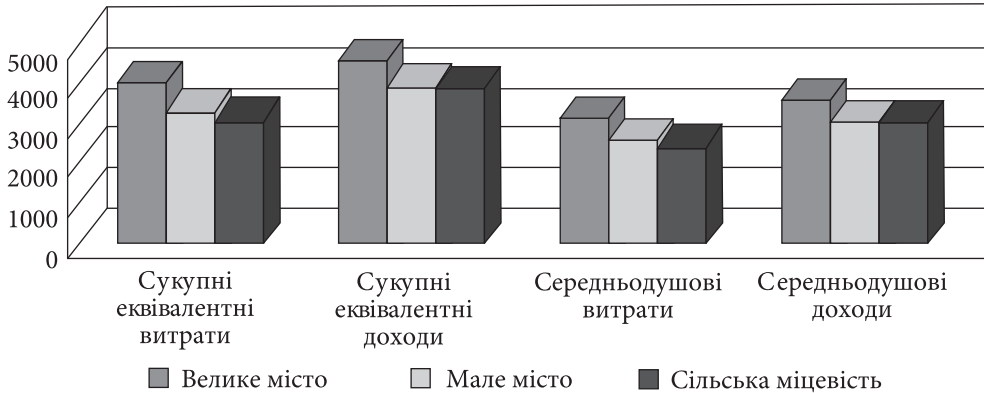

Рис. 1. Доходи і витрати сімей з дітьми за типами поселень, грн, 2018 р.

Джерело: розрахунки співробітників ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України за даними «Обстеження умов життя домогосподарств України» Держстату України.

ний метод використано для формування показників, що стосуються сільських дітей. Специфіку відмінностей між сільськими і міськими дітьми проілюстровано з використанням методу графічного аналізу. На основі аналізу бази даних (в даному випадку «Обстеження умов життя домогосподарств України» (ОУЖД), що виконує Державна служба статистики (Держстат) України обраховано основну масу показників дослідження. Також у ході вивчення монетарної і немонетарної бідності використано порівняльний аналіз, статистичний і розрахунковий методи.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося, що родини, які проживають у різних типах місцевості, мають різні можливості щодо забезпечення достатку і розвитку дітей. У сільських сім'ях із дітьми загалом вищі ризики монетарної і немонетарної бідності, при цьому якщо перші залежать від фінансових можливостей родини, то другі не є результатом наявності чи відсутності ресурсів у домогосподарств. Монетарну бідність краще розглядати у сім'ях, в яких проживають діти, а інфраструктурні позбавлення (наприклад, позбавлення в доступі до якісної освіти) краще досліджувати по дітях.

Сільські сім'ї з дітьми суттєво поступаються міським як за доходами та витратами, так і за споживчо-майновими характеристиками, проте більшу проблему становлять інфраструктурні позбавлення. При цьому у малих містах, становище за доходами та витратами наближено до сільського (рис. 1).

Не останню роль у низьких доходах сільських сімей із дітьми відіграє безробіття когось із дорослих членів родини. Так, якщо у великих містах сімей з дітьми, де є безробітна особа, менше 5 %, то в селах даний показник перевищує чверть усіх домогосподарств (рис. 2).

У сільських сімей з дітьми високий рівень бідності, як за відносним критерієм, так і за фактичним прожитковим мінімумом за витратами. На-

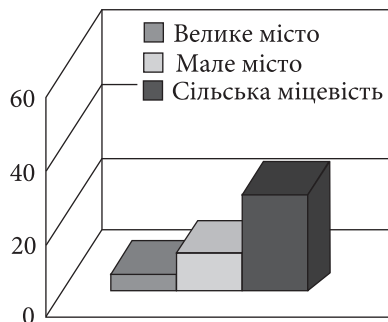

Рис. 2. Частка сімей з дітьми, в яких є принаймні одна безробітна особа, %, 2018 р.

Джерело: розрахунки співробітників ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України за даними «Обстеження умов життя домогосподарств України» Держстату України.

Рис. 3. Монетарна бідність сімей з дітьми, %, 2018 р.

Джерело: розрахунки співробітників ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України за даними «Обстеження умов життя домогосподарств України» Держстату України.

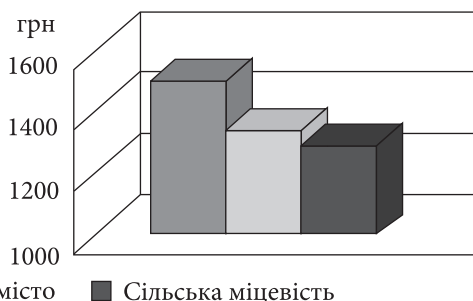
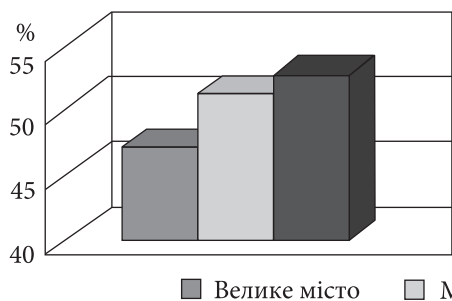
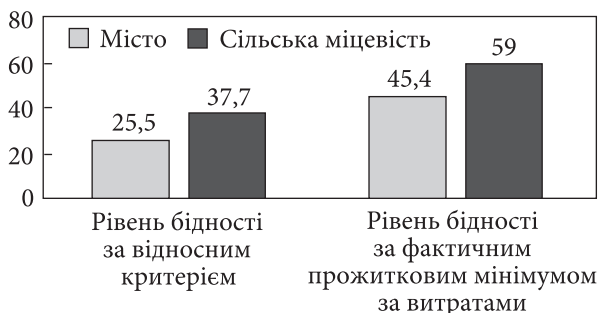

Рис. 4. Витрати на харчування сімей з дітьми, %, грн, 2018 р.

Джерело: розрахунки співробітників ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України за даними «Обстеження умов життя домогосподарств України» Держстату України.

приклад, за **монетарною бідністю** (рівні бідності за відносним критерієм і за фактичним прожитковим мінімумом за витратами) ситуація в сільських сім'ях з дітьми традиційно гірша (рис. 3).

Сільські сім'ї з дітьми загалом за структурою витрат більше витрачають на продукти, ніж міські, хоча власне суми витрат є суттєво меншими (рис. 4). Незважаючи на більшу частку витрат на харчування, загалом якість раціону харчування сільських сімей із дітьми гірша за відповідну в містах. Про гіршу якість раціону свідчить менше споживання м'яса, молока, риби і фруктів.

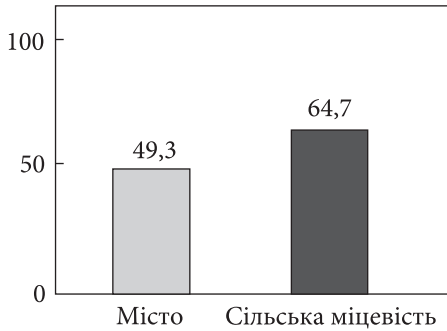

Рис. 5. Частка дітей, які не мають можливості тижневого сімейного відпочинку не вдома щонайменше один раз на рік через брак коштів, %, 2018 р.

Джерело: «Самооцінка домогосподарствами ознак бідності та депривації щодо доступності окремих товарів та послуг та поширення відповідних проявів позбавлення» Держстату України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/sdg_dtp/sdg_dtp19.xls

Брак коштів визначає багато інших аспектів життя сільських родин з дітьми. Наприклад, сільські діти більшою мірою позбавлені можливості оздоровлення, тож вони менше бувають на морі чи відпочивають у санаторіях і дитячих таборах. Відсутність можливості тижневого сімейного відпочинку не вдома щонайменше один раз на рік через нестачу ресурсів характерна для 64,7 % сільських дітей (рис. 5).

Монетарна бідність не завжди є основною проблемою сільських сімей з дітьми, оскільки суттєво посилюється **немонетарною бідністю**. Діти з сільських родин мають багато позбавлень за умовами життя порівняно з міськими.

Сільські родини з дітьми мають більші **позбавлення в житлових умовах, насамперед, щодо комфортності житла, його обладнання зручностями**. Наприклад, водогін в 2016-му¹ році був відсутній в 40,5 % сільських родин із дітьми, а каналізація — в 41 % (рис. 6). За даними ОУЖД, майже 80 % сімей з дітьми у сільській місцевості не забезпечені мінімально необхідними житловими умовами, не набагато краща ситуація у великих містах, де значення даного показника сягає 70 %, проте існує суттєва відмінність — через відсутність водогону і каналізації сільські родини з дітьми перебувають у суттєво гірших умовах оснащення житла, а от у міських сім'ях проблемою є брак житлової площі та нормативної кількості кімнат. Обладнання житла зручностями прямо залежить від розміру населеного пункту. У сільських населених пунктах значно гірший рівень благоустрою житлового фонду. При цьому, аналізуючи сільські населені пункти, доцільно зазначити, що в більшості випадків розмір села визначає також наявність тих чи інших побутових умов.

Низький рівень облаштування житла зручностями в сільській місцевості пояснюється не стільки небажанням сільських мешканців мати їх у своїх домівках, скільки перешкодами об'єктивного характеру, а саме: від-

¹ Для аналізування позбавлень сільських дітей використано дані за різні роки через відсутність в автора даних за один рік, як у випадку з монетарною бідністю.

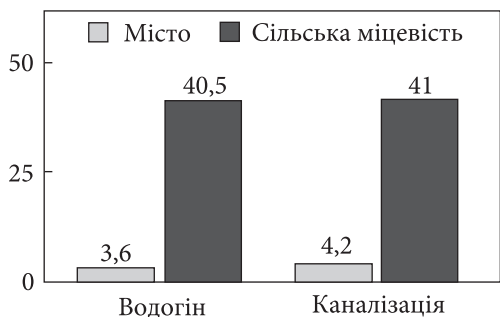

Рис. 6. Частка сімей з дітьми, які потерпають через відсутність водогону і каналізації, %, 2016 р.

Джерело: розрахунки співробітників ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України за даними «Обстеження умов життя домогосподарств України» Держстату України.

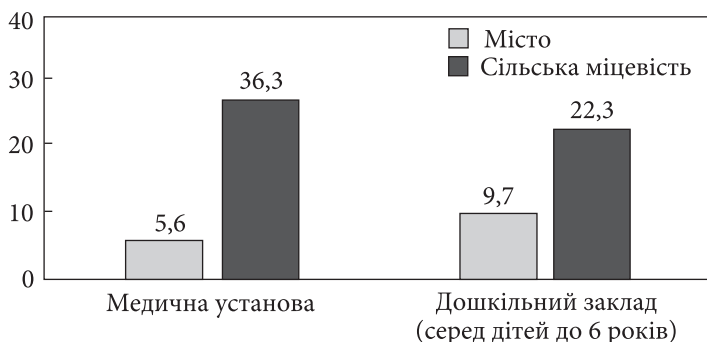

Рис. 7. Частка дітей, які потерпають через відсутність поблизу житла медичної установи, аптеки та дошкільних закладів, %, 2017 р.

Джерело: «Самооцінка домогосподарствами ознак бідності та депривації щодо доступності окремих товарів та послуг та поширення відповідних проявів позбавлення» Держстату України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/sdg_dtp/sdg_dtp19.xls

сутністю центральних мереж водопостачання і водовідведення, спеціалізованих служб, техніки тощо. Надання комунальних послуг сільському населенню — це сфера діяльності громад або спеціально створених організацій. Найчастіше у громад бракує коштів для поліпшення комфортності житла мешканців сіл. Загалом у сільській місцевості досі багато домогосподарств з дітьми не забезпечені навіть елементарними складовими комфортності житла. Особливо це стосується вразливих категорій родин із дітьми. При цьому не можна не відмітити суттєвий прогрес у поліпшенні житлових умов сільського населення, яке має для цього ресурси. Забезпечені домогосподарства обладнують свої будинки автономним водопостачанням, бойлерами для нагріву води і каналізацією.

Сільські діти частіше за міських мають **позбавлення інфраструктурного характеру**. Так, 2017 року 26,3 % сільських дітей проживали в умовах відсутності поблизу житла медичної установи, 22,3 % сільських дітей до 6 років не мають поблизу житла дошкільного закладу (рис. 7). Відсутність

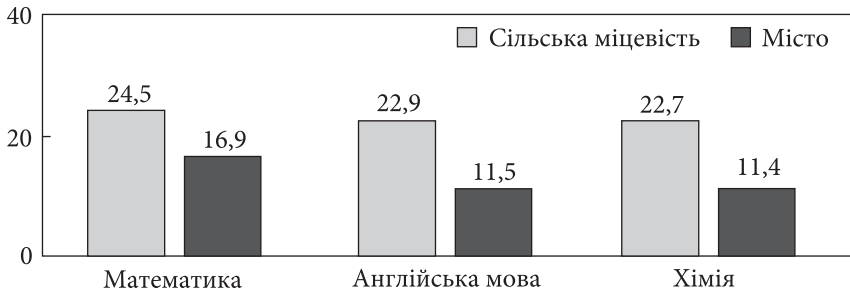

Рис. 8. Частка учасників ЗНО, які не склали математику, англійську мову і хімію з урахуванням типу поселень, в яких розташовані заклади освіти, %, 2019 р.

Джерело: за даними Українського центру оцінювання якості освіти. URL: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/ZVIT-ZNO_2019-Tom_1.pdf

поблизу житла дитячого садка, школи чи лікарні доповнюється розбитими дорогами.

Діти сільських територій мають більші **позбавлення в доступі до освіти**. У сільській місцевості вища частка дітей, які не подолали поріг «склав / не склав» за результатами проведення ЗНО. Так, математику не склали взагалі 24,5 % сільських дітей, англійську мову — 22,9 % (рис. 8). У містах і сільських територіях традиційно існує дисбаланс між попитом на освіту та її пропозицією. Міські школи краще забезпечені як навчальними матеріалами і загалом оснащенням класів, так і спеціалістами, яких часом дуже не вистачає сільським школам, проте класи в містах перевантажені дітьми, чого не спостерігається в більшості сільських шкіл.

Водночас сільські діти мають гірші можливості доступу до дистанційної освіти через низьку якість інтернет-зв'язку, а часом і його відсутність, про що свідчать дані Офісу ефективного регулювання (заява керівника сектору «ІТ і Телеком» BRDO Олександра Кубракова. URL: <https://www.unian.ua/economics/telecom/10590270-v-ukrajini-16-milyoniv-abonentiv-ne-mozhut-skoristatisya-3g-i-4g-zv-yazkom-eksperti.html>), за якими в серпні 2019 року понад 16 мільйонів жителів України не мали змоги користуватися послугами швидкісного мобільного інтернету через його відсутність у місці їх проживання.

Особливу проблему становить **позбавлення у доступі до медичних послуг**. До відсутності поблизу житла медичної установи, що описано вище, додається брак обладнання і відповідних фахівців найближчої лікарні. Так, 2018 року частка сільських домогосподарств, у яких хто-небудь із членів за потреби не зміг отримати медичну допомогу через відсутність спеціаліста потрібного профілю, склала 42,7 %, а просто пройти медичне обстеження з тієї ж причини не змогли 16,1 % сільських жителів (рис. 9).

Потреба в допомозі батькам призводить до **позбавлення вільного часу** сільських дітей. Так, за результатами дослідження дитячої праці в Україні,

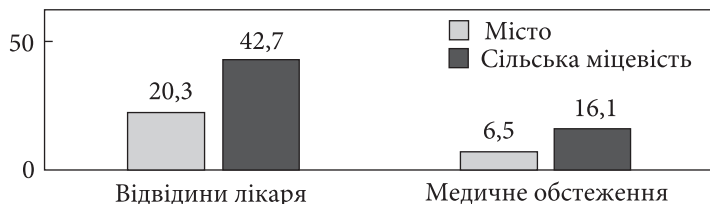

Рис. 9. Частка домогосподарств, у яких хто-небудь із членів за потреби не зміг відвідати лікаря чи пройти медичне обстеження через відсутність спеціаліста потрібного профілю, %, 2018 р.

Джерело: «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2018 році» Держстату України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/03/zb_snsz_2018xl.rar

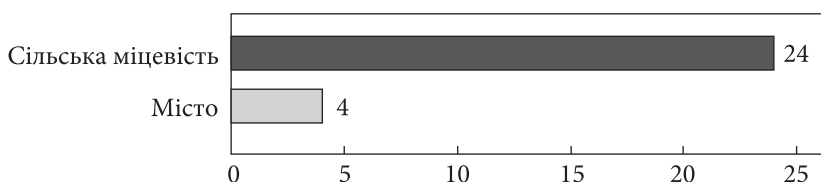

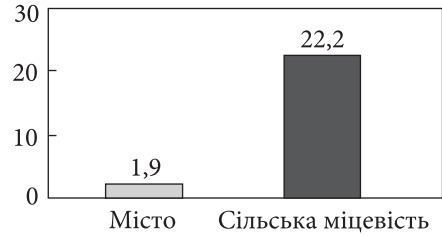
Рис. 10. Частка дитячого населення віком 5—17 років, залученого до оплачуваної зайнятості, %, 2014 р.

Джерело: дослідження дитячої праці в Україні, здійсненого на замовлення МОП. URL: https://ucsr.kiev.ua/publications/SDGsForChildren_Ukraine_ukr.pdf

здійсненого на замовлення МОП наприкінці 2014 року, до оплачуваної зайнятості було залучено 142,2 тис. міських та 465,2 тис. сільських дітей, тобто 4 % та 24 % дитячого населення віком 5—17 років відповідно (розраховано на основі даних Держстату України про кількість дітей відповідного віку в цих видах поселень) (рис. 10).

Окрім монетарної і немонетарної бідності, в дуже малих селах, де на весь населений пункт може бути лише кілька дітей різного віку, існує проблема із **соціальним відторгненням дітей**. У місті дитина взаємодіє і спілкується з великою кількістю людей, а також має можливість шукати взаємодію, приятелів, друзів, коханих серед ще більшої кількості потенційних партнерів, чого нема в маленьких селах. У сучасному місті дитина (і чим старшою стає, тим більше) послідовно і одночасно є членом багатьох колективів і груп, причому територіально між собою часто не зв'язаних. У малому ж селі часом дитина навіть близького друга може не мати, оскільки все спілкування з однолітками обмежується школою (22,2 % дітей живуть в умовах браку регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом, значна частина з них — і без швидкісного мобільного інтернету) (рис. 11). При цьому у селі жителів мало, зв'язки між ними більш менш тісні, всі знають все і про всіх, анонімне існування дитини є практич-

Рис. 11. Частка дітей, які проживають у населеному пункті з відсутністю регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із розвиненішою інфраструктурою (мережею магазинів, закладів культури, освіти тощо), %, 2018 р.

Джерело: «Самооцінка домогосподарствами ознак бідності та депривації щодо доступності окремих товарів та послуг та поширення відповідних проявів позбавлення» Держстату України.—http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/sdg_dtp/sdg_dtp19.xls

но нереальним, кожен момент її життя стає об'єктом оцінювання з боку громадськості.

Через невелику кількість жителів у багатьох селах суттєво скоротився пасажиропотік, через що закрито нерентабельні маршрути, відтак погіршилась якість транспортних послуг, що надаються сільським мешканцям. Досі є сільські населені пункти, куди автобус (маршрутне таксі) приїздить один або два рази на тиждень, відповідно діти сільських поселень не мають змоги відвідувати культурні заходи чи спортивні секції навіть на рівні районного центру. Діти у великих містах мають суттєво ширші можливості забезпечення дозвілля.

Проблеми функціонування соціальної сфери загострилися у сільській місцевості в 2000-х роках, адже до цього тривалий період об'єкти, збудовані в радянський період (переважно у 1970—1980-х рр., у зв'язку зі зростанням благополуччя колгоспів), ще зберігались у ненайгіршому стані. В селах ще існували непогані бібліотеки, якими користувалися перш за все діти, деякі села мали краєзнавчі музеї, діяли клуби, де збиралася молодь вечорами. Відсутність стабільних джерел фінансування призвела до погіршення стану об'єктів соціальної сфери села: частина з них є аварійною і підлягає знесенню, багато потребують капітального ремонту та технічного переобладнання. За радянських часів об'єкти інфраструктури сіл в основному утримували за рахунок сільськогосподарських підприємств. У нових соціально-економічних умовах вони опинилися без належного фінансування та управління. Інфраструктура має характерну особливість стадійного розвитку: протягом певного періоду вона може продовжувати функціонувати без додаткових інвестицій за рахунок потенціалу системи, а потім потрібні значно більші інвестування і зусилля для її відновлення. Деякі елементи сільської соціальної інфраструктури підходять до цієї межі, а деякі взагалі зникли.

Більшість матеріальних проблем сімей із дітьми в сільській місцевості можна вирішити насамперед через підвищення рівня та поліпшення якості

зайнятості населення, і, що не менш важливо, її диверсифікацію. Необхідно створити повноцінний ринок праці. Вирішення цього питання тісно пов'язано з проблемами комплексного розвитку українського села, формування належних умов для функціонування підприємств і високоефективних робочих місць. Для цього необхідно запровадити прогресивніші форми високотоварного виробництва, стимулювати його економічне зростання, а головне — відновити і розширити трудові галузі сільського господарства. Мова йде про стимулювання розвитку у селах тваринництва, птахівництва, овочівництва, садівництва, хмелярства та ін., які забезпечать створення мережі нових робочих місць для селян. Однак створення сільськогосподарського виробництва не варто розглядати як панацею, оскільки потреба в робочій силі якщо і виросте, то не в тих масштабах, які гарантують повну зайнятість у селі. Тому слід звернути увагу на потенційні можливості щодо розширення сфери послуг, які сільськогосподарські підприємства можуть надавати населенню або іншим підприємствам [6]. Серед них технологічні операції з обробки землі і догляду за посівами, збирання врожаю, транспортні перевезення тощо. Також важливим напрямом є організація і розвиток у сільській місцевості діяльності із заготівлі, зберігання, реалізації та переробки сільськогосподарської продукції.

Крім того, стратегічним напрямом диверсифікації і забезпечення продуктивної зайнятості має стати розвиток у сільській місцевості несільськогосподарських видів діяльності, серед яких пріоритетними є розміщення в сільській місцевості промислових підприємств із виробництва будівельних матеріалів, меблів, тари і упаковки, біопалива, розвиток відповідної виробничої і комерційної інфраструктури для обслуговування, зокрема, агросервісних підприємств. Великі перспективи має розвиток у селі малого і середнього бізнесу в сфері зеленого туризму, створення системи послуг, зокрема спортивно-оздоровчого, готельного, ресторанного бізнесу, місцевих народних промислів [7].

Мабуть основним із моментів, що дасть значний поштовх до покращення умов життя сімей з дітьми, а також до зниження соціального відчуження самих дітей, є ремонт наявних і будівництво нових доріг, результатом чого стане поліпшення транспортного сполучення. Це також дасть змогу батькам працевлаштуватися в більшому населеному пункті поряд, а дітям — навчатися у школі, яка буде забезпечена як вчителями, так і обладнаними кабінетами, що зрештою підвищить можливості сільських дітей скласти ЗНО і перспективи вступити до закладу вищої освіти. Діти матимуть змогу жити і розвиватися в повноцінному дитячому колективі, відвідувати гуртки, музеї, кінотеатри тощо. Під'їзд до населеного пункту також дасть змогу отримати своєчасну медичну допомогу.

Висновки. Проведений аналіз дає можливість сформулювати такі висновки:

1. Сільські сім'ї з дітьми суттєво поступаються міським як за доходами і витратами, так і за споживчо-майновими характеристиками, проте більшу проблему становить бідність за позбавленнями. В аналізованій групі родин вищий рівень бідності як за відносним критерієм, так і за фактичним прожитковим мінімумом за витратами.

2. Сільські сім'ї з дітьми загалом у структурі витрат більше витрачають на продукти, хоча це суттєво менші суми, ніж у містах, що негативно позначається на їхньому раціоні.

3. Монетарна бідність не завжди є основною проблемою сільських сімей з дітьми, оскільки її суттєво посилює немонетарна бідність. Так, сільські діти мають більші позбавлення в житлових умовах, частіше за міських мають позбавлення інфраструктурного характеру. Сільські діти не мають можливості доступу до дистанційної освіти через низьку якість інтернет-зв'язку, а часом і його відсутність.

4. Окрім монетарної і немонетарної бідності, в дуже малих селах існує проблема соціального відторгнення дітей через відсутність відповідної інфраструктури та налагодженої комунікації.

5. Більшість матеріальних проблем дітей у сільській місцевості можна вирішити насамперед підвищенням рівня та поліпшенням якості зайнятості населення, і, що не менш важливо, її диверсифікацією.

6. Покращить умови життя сільських дітей ремонт наявних і будівництво нових доріг із регулярним транспортним сполученням, оскільки доступ до міста чи великого селища дає змогу отримати кращу освіту, долучитися до культурного життя, не відчувати себе соціально відторгненим.

У цій статті викладено результати оцінювання бідності сільських дітей та її причин. Водночас ґрунтовнішого дослідження потребують шляхи подолання даної проблеми, зменшення відмінностей із містами, а також моделювання ситуації на найближчий час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Київ: КНЕУ, 2008. 330 с.
2. Черенько Л.М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1. С. 11—21. <https://doi.org/10.15407/dse2015.01.011>
3. Гнибіденко І.Ф. Сільська соціальна інфраструктура: аспекти розвитку та зайнятості населення / Рада по вивч. продуктивн. сил України НАН України. Київ, 2003. 54 с.
4. Zikhali P., Mushongera D., Ngwenya P. A multidimensional poverty index for Gauteng province, South Africa: evidence from Quality of Life Survey data // *Social Indicators Research*. 2015. С. 277—303. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1176-2>
5. Battiston D., Cruces G., López-Calva L.F., Lugo A.M., Santos M.E. Income and Beyond: Multidimensional Poverty in Six Latin American Countries. *Social Indicators Research*. 2013. 112 (2). P. 291—314 URL: <http://hdl.handle.net/10986/24874> (дата звернення: 12.11.2019).
6. Гнибіденко І.Ф. Трансформація ринку праці на селі: перспективи оптимізації неформальної зайнятості сільського населення. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 83—93.

7. Нepochатенко Е. Диверсифікація економіки сільських територій України в контексті формування продуктивної зайнятості трудового потенціала // *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku Nauki Ekonomiczne*. 2016 URL: <http://czasopisma.pwsplock.pl/index.php/ne/article/download/118/110> (дата звернення: 12.11.2019).
8. Жаховська В.Л. Соціальний розвиток сільських поселень на основі муніципальної власності в умовах децентралізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2 (33). С. 140—153. <https://doi.org/10.15407/dse2018.02.140>
9. Клименко Ю.А. Оцінка рівня перенаселеності житла в Україні: порівняння з країнами ЄС. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С.191—201. <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.191>
10. Когатько Ю.Л., Полякова С.В. Детермінанти зміни житлових умов. *Інфраструктура ринку*. 2017. № 12. С. 129—134.
11. Населення України: Соціально-демографічні проблеми українського села / за ред. Е. Лібанової. Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Пхуки НАН України, 2007. Київ, 468 с.
12. Рогожин О.Г. Інформаційні технології управління соціальним розвитком сіл в Україні. *Математичне моделювання в економіці*. 2014. Вип. 1. С. 17—25.
13. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2017 році (заданими вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2017 року): стат. зб. / [відп. за вип. І.І. Осипова]; Державна служба статистики України. Київ, 2018. 116 с.
14. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / [О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, В.В. Юрчишин та ін.]; за ред. О.М.Бородіної; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. 320 с.
15. Трансформація сільського розселення в Україні: кол. моногр. / за ред. Т.А. Заяць; Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 298 с.
16. Шишкін В.С. Бідність населення України за житловими умовами. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 1. С. 51—64. <https://doi.org/10.15407/dse2016.01.051>
17. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей. *Економіка АПК*. 2011. № 3. С. 112—122.

REFERENCES

1. Libanova, E.M. (2008). *Poverty of the Ukrainian population: methodology, methodology and practice of analysis*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Cherenko, L.M. (2015) New forms of poverty in Ukraine: main manifestations and evaluation. *Demography and the social economy*, 1, 11-21. <https://doi.org/10.15407/dse2015.01.011> [in Ukrainian].
3. Hnybidenko, I.F. (2003). *Rural social infrastructure: aspects of population development and employment*. Kyiv: Council for the Study of Productive Forces of Ukraine NAS of Ukraine [in Ukrainian].
4. Zikhali, P., Mushongera, D., & Ngwenya P. (2015). Social Indicators Research. *A multidimensional poverty index for Gauteng province, South Africa: evidence from Quality of Life Survey data*, 277-303. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1176-2>
5. Lugo, A.M., Battiston, D., & Cruces G. et al. (2013). Social Indicators Research. *Income and Beyond: Multidimensional Poverty in Six Latin American Countries*. Oxford: Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI).
6. Hnybidenko, I.F. (2014). Transformation of the rural labor market: prospects for optimizing informal rural employment. *Ukraine economy*, 4, 83-93 [in Ukrainian].
7. Nepochatenko, E. (2016). Diversification of the economy of rural areas of Ukraine in the context of the formation of productive employment of labor potential. *Zeszyty Naukowe*

- PWSZ w Płocku Nauki Ekonomiczne*. Retrieved from: <http://czasopisma.pwszplock.pl/index.php/ne/article/download/118/110> [in Russian].
8. Zhakhovska, V.L. (2018). Sotsial'nyj rozvytok sil's'kykh poselen' na osnovi munitsypal'noi vlasnosti v umovakh detsentralizatsii [Social development of rural areas based on municipal property in decentralization conditions]. *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika - Demography and social economy*, 2, 140-153 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/dse2018.02.140>
 9. Klymenko, Yu.A. (2017). Otsinka rivnyia perenaselenosti zhytla v Ukraini: porivnyannya z krayinamy YeS [Assessment of the level of overpopulation in Ukraine: comparison with EU countries]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 2 (30), 191-201. <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.191> [in Ukrainian].
 10. Kogatko, Yu.L., & Polyakova, S.V. (2017). Determinanty zminy zhytlovykh umov [Determinants of changing living conditions]. *Infrastruktura rynku - Market infrastructure*, 12, 129-134 [in Ukrainian].
 11. Libanova, E.M. (Eds.). (2007). *Population of Ukraine: Socio-demographic problems of the Ukrainian village*. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
 12. Rohozhyn, O.H. (2014). Information technologies of social development management of villages in Ukraine. *Matematychni modeliuvannia v ekonomitsi*, 1, 17-25 [in Ukrainian].
 13. *Samootsinka domohospodarstvamy dostupnosti okremykh tovariv ta posluh u 2017 rotsi (za danyymi vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2017 roku) [Self-assessment by households of the availability of certain goods and services in 2017 (according to a sample household survey in October 2017)]*. (2018). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
 14. Borodina, O.M., Prokopa, I.V., & Yurchyshyn, V.V. et al. (2012). *Sotsioekonomichni rozvytok silskoho hospodarstva i sela: suchasnyi vymir [Socioeconomic development of agriculture and rural areas: a modern dimension]*. Kyiv. NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv. [in Ukrainian].
 15. Zaiats, T.A. (Ed.). (2017). *Transformatsiia sil's'koho rozselennia v Ukraini [Transformation of rural settlement in Ukraine]*. In-t demohrafii ta sots. doslidzh. im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
 16. Shyshkin, V.S. (2016). Poverty of the population of Ukraine on living conditions. *Demography and the social economy*, 1, 51-64. <https://doi.org/10.15407/dse2016.01.051> [in Ukrainian].
 17. Yurchyshyn, V.V. (2011). Selo i seliany Ukrainy v systemi istorychnoi suspilno zumovlenykh vitchyznianskykh natsionalnykh tsinnosti [The village and peasants of Ukraine in the system of historically and socially predetermined national values]. *Ekonomika APK - Economy of agroindustrial complex*, 3, 112-122 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.04.2020

Yu. Kogatko, PhD (Geography), Senior Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Taras Shevchenko Blvd, 60
E-mail: kogatko@gmail.com
ORCID 0000-0003-3392-9783

POVERTY OF RURAL CHILDREN IN UKRAINE

The purpose of the article is to identify and study the features of monetary and non-monetary poverty of rural children and their social exclusion. The novelty of the work is that it is

shown that rural children are in a much worse position than urban children, not so much in monetary poverty as in deprivation, and that increasing incomes in rural families with children will not solve this problem. To study the poverty of rural children in Ukraine, special and general scientific methods were used: analysis and synthesis, statistical method, method of graphic analysis, database analysis. It was found that families living in different types of areas have different opportunities to ensure the well-being and development of children. Low incomes partly determine the high level of poverty in both relative and absolute terms in families with children in rural areas. It has been determined that families with rural children generally spend more on food in the cost structure, although this is significantly less in monetary terms than in cities. It is determined that monetary poverty is not always the main problem of rural families with children, as it is significantly exacerbated by non-monetary poverty. Rural families with children have greater deprivation in living conditions. In rural areas, the highest proportion of children did not pass the external independent evaluation. Rural children do not have access to distance education due to the low quality of Internet communication, and sometimes there is no Internet connection. Rural children are largely deprived of health opportunities, they rarely visit the sea or rest in sanatoriums and children's camps. Deprivation of access to medical services is a problem. In addition to monetary and non-monetary poverty, there is a problem of social exclusion of children in very small villages. Most of the financial problems of families with children in rural areas can be solved primarily by improving the employment rate and diversifying employment. A significant impetus in improving the living standards of families with children and reducing the social exclusion of children themselves is the repair and construction of roads, improving transport links.

Keywords: poverty, rural families with children, household incomes, monetary poverty, deprivation, housing.